

Sylvia Janina Wojciechowska

<http://orcid.org/0000-0001-7390-6952>

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

sylvia.wojciechowska@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2024.4401.36

Recenzja: Seeber, H.U. (2022). *Idylle und Geschichte. Studien zur Europäischen Idylle von Vergil bis W.H. Auden* [Idylla a historia. Studia nad idyllą w Europie od Wergiliusza do W.H. Audena]. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, ISBN: 978-8253-4954-7.

Sielanka, idylla, tryb pastoralny należą dziś do kręgu pojęć literackich i kulturowych, które mimo wielowiekowej tradycji oraz ugruntowanej krytyki koncepcyjnie tak ściśle się przenikają, iż bez wcześniejszego choćby pobieżnego zapoznania się z literaturą przedmiotu mogą przysparzać niejakich trudności w zakresie wyznaczników formalnych¹. Opublikowana w 2022 r. monografia Profesora Hansa Ulricha Seebera, zatytułowana *Idylle und Geschichte. Studien zur europäischen Idylle von Vergil bis zu W.H. Auden* [Idylla a historia. Studia nad idyllą w Europie od Wergiliusza do W.H. Audena], jest wartościowym studium poświęconym jednej z wyżej wymienionych kategorii, a mianowicie idylli. Z właściwą sobie błyskotliwością prof. Seeber podejmuje się przeprowadzenia analizy idylli w kontekście referencyjności, co nie tylko wznawia dyskusję nad tą formą wypowiedzi literackiej, ale proponuje rozważenie jej znaczenia jako ważnego medium umożliwiającego wyrażenie opinii wobec kwestii zasadniczych dla społeczeństwa.

Na tle bogatej spuścizny krytycznej dotyczącej europejskiej tradycji pastoralnej (Empson, 1935; Lerner, 1972; Borgmeyer, 1976; Böschstein-Schäfer, 1977; Alpers, 1998; David i Tew, 2009) oraz polskiej sielanki (Platt, 1967; Dobakówna, 1968; Witkowska, 1972; Krzewińska, 1979), publikacja prof. Seebera wyróżnia się szerokim spektrum podjętych rozważań oraz głębią interpretacyjną. Przede wszystkim jednak zaskakuje czytelnika nowatorska perspektywa przyjęta przez badacza, a mianowicie podkreślenie związku idylli z historią i polityką okresu, w którym

1 Zagadnienie zawilości terminologicznych w obrębie gatunku oraz trybu omawiam w (Re) *Visions of the Pastoral in Selected British and American post-Romantic Fiction* (2017, s. 23-41).

dany utwór powstał, przy czym nie chodzi tu jedynie o poezję antyczną. Jak autor nadmienia na początku swoich rozważań, idylla nowożytna to forma niewykluczająca żywej interakcji z teraźniejszością, choć ów dialog jest częstokroć prowadzony w subtelnie zawołowany sposób (2022, s. 11). Tak nakreślone pole badawcze frapuje czytelnika w swym zamyśle, jako że zasadniczo porenasansowa idylla kojarzona jest głównie z tendencjami eskapistycznymi i ucieczką od trudności i chaosu codzienności. Namysł podjęty przez prof. Seebera podejmuje zaś na nowo dyskusję na temat referencyjności idylli nie tylko w starożytności (Łanowski, 2007), lecz także we współczesnym świecie, przede wszystkim angielskim.

Obszerna monografia składa się z przedmowy i dziewiętnastu rozdziałów tematycznych. Już na pierwszej stronie uwidacznia się skrupulatność autora, który zachowując porządek chronologiczny, interpretuje utwory szczególnie reprezentatywne dla danej epoki. Spoiwem monografii jest nie tylko przyjęta perspektywa historyczna oraz zamiysł uwypuklenia referencyjności idylli, ale również systematyczne ujęcie rozważań przeprowadzonych na podstawie refleksji synchronicznej nad naturą idylli w poszczególnych epokach literackich oraz namysł nad jej rozwojem w osi diachronii. Taka systematyzacja materiału badawczego pozwala czytelnikowi skupić uwagę na omawianym problemie badawczym w ściśle ukierunkowany sposób już od pierwszych słów lektury.

Przedstawione studium gatunku oparte zostało na rzetelnej podbudowie filozoficznej. Prof. Seeber przypomina czytelnikowi poglądy słynnego filozofa, G.W.F. Hegla, obok I. Kanta² prawdopodobnie najbardziej znanego myśliciela epoki niemieckiego romantyzmu. Podkreślając wkład Hegla w rozwój refleksji filozoficznej nad kulturą i literaturą, Seeber przywołuje stwierdzenia filozofa na temat eposu, uwypuklając zaskakujące nieco stanowisko niemieckiego idealisty, a mianowicie, iż idylla formalnie stanowi odgałęzienie poezji epickiej (dosł. *Nebenzweig* – Seeber, 2022, s. 11)³. O ile epos jest uznawany za formę literacką osadzoną w historii danego narodu, o tyle zawężone spojrzenie idylli odzwierciedla, zdaniem Hegla, jedynie ułamek rzeczywistości, i to tej związanej z życiem pasterskim, a więc jako takie nie może przedstawiać większej

2 Podobnie jak Hegel, Kant negatywnie wypowiadał się jeśli nie o idylli, to o pokrewnej nostalgii, która według niego promowała tendencje eskapistyczne. Zob. *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht* [Antropologia w ujęciu pragmatycznym], o którym to dziele Guyer i Wood twierdzą, iż stanowi jedynie szkic zawierający zbiór wykładów Kanta, wygłoszonych w Akademii w Królewcu w latach 1773–1796 (Guyer i Wood, 2012, s. 1–2; Guyer i Wood, 2000, XVI). Na temat nostalgii w ujęciu Kanta pisze również Illbruck, 2012, s. 127–136.

3 Jak słusznie zauważa Seeber (2022, s. 11), takie gatunkowe przyporządkowanie idylli może zasadniczo wzbudzać sprzeciw, jako że zazwyczaj uznaje się ją za gatunek liryczny lub dramatyczny. Por. Głowiński i in., 2010, s. 508–509.

wartości dla ogółu społeczeństwa. Co ciekawe, Seeber przytacza ironiczne stwierdzenia Hegla w oryginale zapewne po to, by czytelnik mógł w pełni odczuć ich miażdżącą krytykę nowożytnej idylli, która zdaniem filozofa unika tematów trudnych, skupiając uwagę na prostocie życia pasterzy – prostocie opisanej przez Hegla jako praktyka prostactwa i próżniactwa. Ciekawy zabieg konstrukcyjny prof. Seebera powoduje, iż czytelnik naturalnie skłania się ku zajęciu stanowiska odmiennego od stwierdzeń wygłoszonych przez słynnego filozofa.

Taki początek studium o idylli musi zaskakiwać czytelnika, który oczekiwałby raczej zapewnień o znaczeniu tej formy literackiej w kontekście historii państwa i narodu. I tu moim zdaniem uwidacznia się mistrzostwo ujęcia dobrze znanego tematu w nowe ramy krytyczne przez autora, który wystawia czytelnika na próbę, zaczynając od przytoczenia dwóch stron kąśliwych uwag Hegla na temat bezwartościowości idylli (Seeber, 2022, s. 11–12). Zainicjowanie refleksji naukowej w sposób *contra naturam* powoduje, iż czytelnik zmuszony jest zrewidować własne poglądy wobec związku idylli z historią, zanim przystąpi do właściwej lektury monografii. Kolejne strony tego rozdziału zawierają omówienie znaczenia idylli w sztuce, literaturze utopijnej oraz nostalgicznej, a wreszcie, sięgając do greckich początków poezji teokrytejskiej, podkreślają jej związek z rzeczywistością dnia codziennego starożytnych Greków. Usystematyzowanie podejmowanych zagadnień w poszczególnych podpunktach oraz jasność w przekazie treści teoretycznych stanowią właściwe wprowadzenie do rozdziałów analitycznych, będących meritum prezentowanego studium.

Związek idylli z rzeczywistością rozważany jest z perspektywy diachronicznej, w wielu przypadkach uwzględniającej również synchronię odniesień do utworów spoza głównego spektrum rozważań, a napisanych w danej epoce. Jak można oczekiwać, autor rozpoczyna interpretację tekstów idyllicznych od lektury bukoliki greckiej (s. 39–50)⁴. Choć wielu autorów podkreślało już kluczowe znaczenie pierwszej idylli Teokryta jako poetyckiego wzorca kształtującego późniejszy rozwój konwencji pastoralnej (Staiger, 1970; Alpers, 1996; Wojciechowska, 2017), prof. Seeber proponuje jeszcze inną optykę ujęcia tego tematu, a mianowicie podkreśla znaczenie teokrytejskiej idylli jako jednego z pierwszych tekstów postulujących przyjęcie postawy proekologicznej (s. 39 oraz s. 229–350). Taka perspektywa stanowi swoiste *novum* w badaniach krytyczno-literackich, jako że wartość referencyjna *Idylli I* Teokryta zazwyczaj umiejscawiana jest w obrazie życia codziennego antycznych Greków lub w wielowarstwowym bogactwie stylu wypowiedzi (Staiger, 1970), a świat natury rozważa

4 Zob. rozważania gatunkowe na temat idylli, sielanki, bukoliki, literatury pastoralnej w: Wojciechowska, 2017, s. 23–41.

się jedynie jako jeden z biegunów w dialogu ze światem sztuki i kultury. Rozłożenie akcentów, które uwypukla samoistne znaczenie świata natury w idylli i jej zasadniczą referencyjność w dyskusji nad ekologią, pozwala zinterpretować ten utwór jako apel skierowany również do dzisiejszego czytelnika.

Rozdział trzeci i czwarty zawierają analizę kolejnych utworów powstałych w czasach antyku i kluczowych dla nowożytnej sielanki⁵, to jest pierwszej eklogi rzymskiego poety Wergiliusza (s. 51–60) z I w. p.n.e. oraz romansu pasterskiego, *Dafnis i Chloe*, napisanego przez Longusa w II w. n.e (s. 61–100). Podobnie jak poprzedni, obydwie rozdziały proponują nowatorskie ujęcie tematu dobrze znanego i opracowanego przez wielu krytyków literackich (Abramowicz w: Wergiliusz, 2006; Marinelli, 1971; Turner: w Longus, 1989; Alpers, 1996). Prof. Seeber słusznie podkreśla, iż *Ekloga I* jest utworem o zasadniczym znaczeniu dla wizji utopijnej rzeczywistości, służąc za pierwowzór dla nowożytnych utopii. Mimo swoich wcześniejszych intensywnych badań nad utopią (Seeber, 1970; 1983), i w tym przypadku prof. Seeber proponuje porzucenie ogólnie przyjętej ścieżki interpretacyjnej po to, by raczej rozważyć obraz realnej rzeczywistości rzymskiego świata. Z kolei nowatorstwo interpretacyjne autora w określeniu referencyjności nowożytnego romansu pasterskiego, *Dafnisa i Chloe*, uwidacznia się na innych płaszczyznach, formalnej i merytorycznej: z jednej strony na uwagę zasługuje sam pomysł zestawienia utworu starożytnego z późniejszymi renesansowymi realizacjami pastoralnych utworów dramatycznych, a mianowicie z *Arcadią* napisaną przez Jacopo Sannazara oraz *The Old Arcadia* Phillipa Sidneya. Zestawienie kontrastywne tych trzech romansów pastoralnych – rzymskiego, włoskiego i brytyjskiego – w jednym rozdziale analitycznym jest ciekawym zabiegiem konstrukcyjnym, jako że czytelnik zostaje nie tylko płynnie wprowadzony w erę nowożytności, lecz jednocześnie uzmysławia sobie, iż antyczna idylla posłużyła za wzorzec dla nowożytnych romansów pasterskich właśnie w zakresie ich referencyjności. I tak w myśl modelu naszkicowanego przez Longusa, świat przyrody służy w *Arcadii* Sannazara za tło odpowiednie nie tylko dla wyznań miłosnych, lecz i zmysłowych obrazów seksualności, być może nieco zaskakujących w dobie renesansu. Jak podkreśla autor (s. 82), wizerunek Arkadii nakreślony przez Sannazara pozostaje pod wpływem *Metamorfóz* Owidiusza w swej otwartości na erotyzm i seksualność, które zostają uwzględnione w emocjonalnej uczuciowości renesansowego świata idylli. Z kolei odniesienia do konkretnych zjawisk

5 Termin „sielanka” stosowany jest tutaj jedynie ze względów stylistycznych, jako że moim zdaniem sugeruje on zasadniczo polską odmianę tej formy wypowiedzi artystycznej.

społecznych (na przykład tzw. *enclosures* – s. 91)⁶ czy życia Sannazara i Sidneya (s. 94) pozwalają wpisać sceny pastoralne w aktualny klimat polityczno-społeczny epoki. Ta właśnie myśl zostaje rozwinięta w rozdziale piątym, który zawiera interpretację bukolik innego przedstawiciela renesansu, Edmunda Spensera. Jako bliski przyjaciel Phillipa Sidneya oraz piewca wielkości rodu Tudorów, być może dorównujący w swym zaangażowaniu Wergiliuszowej fascynacji osobą i rządami Oktawiana Augusta, Spenser naturalnie skłania się ku formie alegorii, nie stroniąc przy tym od aluzji do nie zawsze chwalebnych aspektów monarchii Tudorów. Analizując czwartą eklogę ze zbioru *The Shepherdes Calender* (s. 105–112) oraz drugą księgę w *The Faerie Queene* (s. 112–115), prof. Seeber ukazuje, jak zmyślnie zawołowana była spencerowska krytyka monarchii.

Wraz z wiekiem XVIII spektrum interpretacyjne znacznie się rozszerza, włączając w dyskusję źródła powstałe na gruncie francuskim, brytyjskim oraz amerykańskim. Moim zdaniem to właśnie ta część monografii stanowi o jej szczególnej wartości. Autorowi udaje się wykazać, iż XVIII-wieczne utwory prozatorskie Fénelona, *Telemach*, oraz Saint-Pierre’a, *Paul et Virginie*, przyczyniły się nie tylko do transformacji gatunkowej w obrębie idylli⁷, ale i do poszerzenia zakresu jej referencyjności o kwestie związane z kolonializmem i niewolnictwem (s. 144–154). Problemy społeczne stają się obiektem krytycznego namysłu idylli również na gruncie angielskim, gdzie za ich pośrednictwem John Clare wyraża desperację wobec postępu technologicznego, zmieniającego zarówno świat przyrody, jak i świat ludzki, oraz redefiniującego stratyfikację społeczną w Anglii wieku XIX. Odwołując się do bogactwa źródeł, prof. Seeber udowadnia, że o ile *The Shepherd’s Calendar* Johna Clare’a oraz eklogi Williama Barnes’a i idylle Alfreda Lorda Tennysona są głównie wyrazem subtelного sprzeciwu tych poetów wobec transformacji krajobrazu w następstwie rewolucji przemysłowej (s. 155–178), o tyle *News from Nowhere* Williama Morrisa (s. 193–208) to swoisty atak wymierzony w szeroko pojętą modernizację. Kolejne utwory omawiane w tym kontekście, a więc między innymi brytyjska powieść *Adam Bede* autorstwa George Eliot (s. 179–192) oraz amerykańska utopia, *A Traveller from Altruria*, Williama Deana Howellsa (s. 220–229) wskazują na coraz to nowsze odsłony referencyjności idylli, która nie stroni od problematyki wsi brytyjskiej czy różnorodnych

6 Na temat *enclosures* zob. Raymond Williams w *The Country and the City* na s. 137–154.

7 Jak pisałam w *(Re)Visions of the Pastoral in Selected British and American post-Romantic Fiction*, rewolucja romantyczna zainicjowała rozłam w konwencji sielankowej, który spowodował wzrost zainteresowania trybem pastoralnym, przy równoczesnym zaniku zainteresowania krytycznego gatunkiem. Zob. 2017, s. 12 oraz s. 82–83.

aspektów postępującej modernizacji, demaskując przy tym propagandę postępu i tzw. dobrych zmian społecznych.

Spośród wielu postaci i utworów interpretowanych w tej części monografii na szczególną wzmiankę zasługuje poezja Edwarda Thomasa, któremu autor poświęcił aż trzy rozdziały swojego studium (s. 231–276). Wybór tego właśnie poety znajduje merytoryczne uzasadnienie w tym, iż, jak podkreśla autor, tworzył on poezję pastoralną w okresie szczególnym dla Wielkiej Brytanii, Europy i świata: nie tylko jest twórcą przełomu wieków XIX i XX, naznaczonych nowatorstwem formy wypowiedzi literackiej proklamowanej przez modernistów, ale pisze w czasie zawirowań związanych z I wojną światową⁸. Proponowana przez prof. Seebera interpretacja utworów Edwarda Thomasa odkrywa przed czytelnikiem głębię przekazu poetyckiego zawartego w nowożytnych eklogach oraz zwraca uwagę na szczególną, dialogową formułę wypowiedzi jego liryków. Jak podkreśla prof. Seeber, dialog prowadzony jest w ten sposób, by umożliwić konstruowanie opowieści na temat zmian w rzeczywistości otaczającej poetę (s. 246–248). Autor wskazuje na wyjątkowość tego zabiegu natury formalnej, jednocześnie podkreślając również nowatorską treść eklog i esejów Thomasa, które na nowo odkrywają Anglię przed czytelnikiem. Osobista refleksja obejmująca w swym spektrum zarówno dzień dzisiejszy, jak i obrazy przeszłości preindustrialnej, może być odczytana jako komentarz odautorski do procesów industrializacji. Interpretacja twórczości poetyckiej autorów takich jak Andrew Motion (s. 270–274), Philip Larkin (275), Christopher Reid (s. 295–296) czy D.H. Auden (s. 334–350) oraz prozatorskiej (Philip Roth) nadaje podjętej dyskusji wielowymiarowy charakter.

Monografia prof. Seebera jest cennym studium nad gatunkiem idylli, które w swej wieloaspektowości przemawia do każdego czytelnika, zarówno historyka, poety, kulturo- czy literaturoznawcy. Autorowi udaje się udowodnić, iż mimo antycznej konotacji idylla pozostała obecna w literaturze światowej i wciąż niesie ze sobą ogromny potencjał krytyczny. Jak słusznie zauważa Seeber, współczesne utwory poetyckie Guya Davenporta (s. 299–306), prozatorskie Jima Crace’a (s. 315–329) czy dramatyczne Toma Stopparda (s. 309–315) tylko pozornie ukazują rzeczywistość w jasnych barwach, w istocie pozwalając również na włączenie wielo wątkowej krytyki codzienności. Referencyjność idylli uwidacznia się w jej wymowie proekologicznej, prospołecznej i narodowej, ale również w krytyce postępu i pogoni za dobrobytem. Kryzys ekologiczny i cywilizacyjny,

8 W literaturze anglojęzycznej okres I wojny światowej określany jest zazwyczaj mianem wielkiej wojny. O zasadniczej różnicy w przedstawianiu tego okresu na kartach historii w Polsce i Europie pisałam w artykule dotyczącym twórczości D.H. Lawrence’a (2021).

wątki związane z seksualnością jednostki, jej osamotnieniem czy niezrozumieniem to tylko niektóre z tych poruszanych we współczesnych idyllach i arkadiach. Co ciekawe, nawet uwikłanie w świat społeczności tzw. social mediów może się stać przedmiotem namysłu w obrębie rozważań pastoralnych (s. 331–338). Omówione powyżej diachroniczne studium idylli udowadnia niezbieżność zdolności adaptacyjne tej formy wypowiedzi literackiej, która od zarania dziejów wpisywała się w dyskurs krytyczny kolejnych epok i generacji.

BIBLIOGRAFIA

- Alpers, P. (1996), *What Is Pastoral?* Chicago: University of Chicago Press.
- Borgmeier, R. (1976). *The Dying Shepherd. Die Tradition der englischen Ekloge von Pope bis Wordsworth*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Böschstein-Schäfer, R. (1977). *Idylle*. Stuttgart: Metzler.
- Dobakówna, A. (1968). O sielance staropolskiej. Szkic problematyki. *Pamiętnik Literacki*, 59/3, 3–28.
- Empson, W. (1974). *Some Versions of Pastoral*. New York: New Directions Publishing.
- Gifford, T. (1999). *Pastoral*. London and New York: Routledge.
- Głowiński, M., Kostkiewiczowa, T. Okopień-Sławińska, A. i Sławiński, J. (red.). (2008). *Słownik terminów literackich*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Guyer, P., Wood, A.W. i Loudon, R.B. (red.). (2012). *Lectures on Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Illbruck, H. (2012). *Nostalgia. Origins and Ends of an Unenlightened Disease*. Evanston: Northwestern University Press.
- James, D. i Tew P. (red.). (2009). *New Versions of Pastoral*. Madison–Teaneck: Fairleigh Dickinson University Press.
- Krzewińska, A. (1979). *Sielanka staropolska: jej początki, tradycje i główne kierunki rozwoju*. Warszawa, Poznań, Toruń: PWN.
- Lerner, L. (1972). *The Uses of Nostalgia: Studies in Pastoral Poetry*. London: Chatto.
- Longus. (1989). *Daphnis and Chloe*, red. P. Turner. London: Penguin Books.
- Łanowski, J. (red.). (2007). *Sielanka grecka. Teokryt i mniejsi bukolicy. Z dodatkiem: bukolika grecka w Polsce*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Platt, J. (1967). *Sielanki i poezje sielskie Adama Naruszewicza*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Seeber, H.U. (1970). *Wandlungen der Form in der literarischen Utopie. Studien zur Entfaltung des utopischen Romans in England*. Göppingen: Verlag Alfred Kummerle.

- Seeber, H.U. (red.). (1983). *Literarische Utopien von Morus bis zur Gegenwart*. Königstein im Taunus: Athenaeum.
- Seeber, H.U., Kohl, S. i in. (red.). (1991). *Englische Literaturgeschichte*. Stuttgart: Metzler.
- Seeber, H.U. (2022). *Idylle und Geschichte. Studien zur europäischen Idylle von Vergil bis W. H. Auden*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Staiger, E. (red.). (1970). *Teokrit: die echten Gedichte*. Zurich: Artemis.
- Wergiliusz (2006). *Bukoliki i georgiki*, red. Z. Abramowicz. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Williams, R. [1973] 2016. *The Country and the City*. London: Vintage.
- Witkowska, A. (1972). *Sławianie, my lubim sielanki*. Warszawa: Wydawnictwo PIW.
- Wojciechowska, S. (2017). *(Re)Visions of the Pastoral in Selected British and American post-Romantic Fiction*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Wojciechowska, S.J. (2021). Pastoralizm wobec wojny w Tęczy oraz Zakochanych kobietach D.H. Lawrence'a. *Czytanie literatury. Łódzkie studia literaturoznawcze*. 10/2021, 219–232.
- Wojciechowska, S.J. (2023). *Nostalgia as a Mode of Reflection in the Autobiographical Narratives of Joseph Conrad and Henry James*. Lausanne: Peter Lang.
- Zoeller, G. i Loudon, R.B. (red.) (2007). *Immanuel Kant. Anthropology, History, and Education*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sylwia Janina Wojciechowska – adiunkt w Katedrze Nauk o Literaturze w Instytucie Neofilologii Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie. Jest absolwentką Filologii Klasycznej UMK w Toruniu oraz Filologii Angielskiej i Włoskiej Uniwersytetu w Stuttgarcie. Jej zainteresowania obejmują brytyjską twórczość modernistyczną, literaturę sielankową, studia nad nostalgią i trybem pastoralnym. Oprócz licznych artykułów, jest autorką dwóch monografii: *Re(Visions) of the Pastoral in Selected British and American post-Romantic Fiction* (2017) oraz *Nostalgia as a Mode of Reflection in the Autobiographical Narratives of Joseph Conrad and Henry James* (2023), zredagowała także tom *Colossus. How Shakespeare Still Bestrides the Cultural and Literary World* (2018). Jest członkiem British Comparative Literature Association, Polish Association for the Study of English, Joseph Conrad Society (UK) oraz Polskiego Towarzystwa Conradowskiego.